

Szabó Mária

Liceul Waldorf Cluj

De ce improvizația?

2007

Introducere

„Die Seele der Musik liegt in der Aktion.”¹

- Daniel Barenboim -

Ca o persoană a cărei educație muzicală din copilărie a avut un impact enorm asupra vieții mele, și ca un adult care a participat și a observat multe trenduri și tehnici în educația muzicală pentru copii, mi se pare întotdeauna interesantă găsirea unor noi direcții și noi resurse creative de a preda copiilor muzica.

Mi se pare că cea mai presantă chemare a profesorilor de muzică, a tuturor celor care se ocupă de educație, dar totodată și a mea, este aceea de a căuta noi direcții în educația muzicală, în special în aceea care implică și improvizația. Și acest lucru nu înseamnă că educația clasică este nepotrivită. De fapt, eu apreciez sincer că am fost crescută într-o școală clasică, unde tradiția se așază peste tradiție. Dar acest lucru mă forțează să mă cufund adânc, atunci când observ că muzica este predată așa cum a fost dintotdeauna predată, atât la nivel elementar cât și la nivel de gimnaziu sau colegiu. Acest mod de a preda nu mai corespunde deloc într-o lume în care copii sunt de mult furați de o altfel de viață, care nu are la bază tradiții și nu are prea multe legături cu muzica reală. Putem să spunem liniștit că această predare a „îmbătrânit”. Ne uităm cu ochi mirați la persoanele în vârstă care au învățat muzica serios, așezați în bănci, într-o ordine și liniște aproape necunoscute nouă astăzi, și nu înțelegem că acest lucru nu se mai poate reproduce. În orice caz nu în acest fel. Într-o lume a informației, în care copilul are o accesibilitate masivă la sunetele instrumentale sintetizate, la structuri ritmice pre-setate, ca și la programe și producții pentru a genera muzică pe calculator, dintre care foarte multe sunt de fapt imitații ale invențiilor proprii, transformate acum în clișee de propria noastră generație, toate acestea laolaltă reprezintă o amenințare prin punerea în pericol a expresiei sufletului uman, prin crearea impulsivă a muzicii.

Vocea, instrumentul muzical primar al umanității noastre, trebuie repusă într-o relație fundamentală cu viața noastră interioară spirituală și sufletească. Ea este un dar dat fiecărei viețuiri umane, ca un vehicul al expresiei pentru sunete, cuvinte și înțelesuri. Într-adevăr, poezia umanului este exprimată prin voce și scara noastră emoțională internă poate fi reconstituită cu ajutorul ei. Este una dintre puținele lucruri

¹ Kern H.: Ohne Musik ist das Leben ein Irrtum, pag. 2

din viață care ne-au rămas pentru a ne conecta cu natura noastră organică, cu propriul nostru trup. Și în lumea atotschimbătoare a tehnologiei în care trăim, noi toți posedăm o voce care este resursa noastră primară pentru a ne exprima. Prin ea noi putem să ne recapturăm trecutul nostru, putem să ne legăm cu forțele noastre proprii de vindecare, prin vibrații. În cântare, noi ne conectăm cu emoțiile umane universale prin expresia plină de culoare a sunetelor din voce, ca și prin înțelesul cuvintelor, care ne exprimă gândurile. Vocea, împreună cu mintea, este în continuare unul dintre cele mai frumoase canale comunicative pe care le posedăm ca ființe umane și educația noastră muzicală modernă ar trebui să onoreze și să reflecte acest lucru.

În schimbătoarea noastră lume, noi am ajuns deja „dincolo” de explorarea sunetelor, de a crea melodii, armonii și ritmuri, de a ordona sunete și impresii, „dincolo” de compoziție, care a devenit un amalgam al acestor componente, prin care creăm piese structurale din acestea. Toate acestea constituie o parte a moștenirii muzicale vestive, dar prin globalizare și industrializare, noi am ajuns să învățăm să acceptăm mai multe sunete și influențe culturale în muzica noastră. De fapt, învățarea de a accepta SUNETUL în sine (orice sunete și toate sunetele), este esențială nu numai în exprimarea noastră, ci și pentru sănătatea și bunăstarea noastră, dat fiind faptul că lumea modernă ne-a bombardat cu noi sunete înconjurătoare, mecanice, electronice și sonice. Doar în ultima noastră zi, inobservabil, noi am sintetizat și generat o paletă de culori de sunete enormă, nemaicunoscută înainte omului, care sunt obișnuite deja în lumea noastră înconjurătoare. Folosirea sunetelor „enviroment”, a sunetelor în muzica concretă, proliferarea largă a înregistrărilor, colecțiilor de sunete, a mașinării de editare, de procesare, toate acestea contribuie din plin la noul ordin și la noua vârstă („new age”) a creativității muzicale a omenirii.

Oare în această lume, cum ne mai găsim însăși creativitatea? Putem să mai oferim copiilor ceva prin care ei să se regăsească, sau să se exprime altfel, decât prin mașinării și prin automatisme muzicale? Cum o să reușească ei să-și exprime Eul într-o lume a șabloanelor spirituale și sentimentale? Cum o să reîntâlnească adevărata muzică și cum o să-și întâlnească individum-ul propriu?

Improvizația, capacitate de exprimare a Eu-lui

Ca să putem să urmărim în noi desfășurarea continuă a viețuirii, trebuie să ajungem la o viziune mult mai largă și mai reală asupra muzicii. Această viziune are un fenomen foarte interesant, dar totodată universal și fundamental: improvizativitatea, care este fenomenul fundamental al muzicii, al muzicalității. Sau chiar mai mult: este un fenomen natural. Improvizativitatea este mai largă, mai importantă: este însăși viața, care se scurge inconștient.

Improvizativitatea este aproape incompatibilă cu timpul, deci înseamnă că printr-o imediată reflexie eu trebuie să-mi realizez acel lucru, de care am nevoie în acel moment. Ea este deci fundamental: capacitatea pentru viață, capacitatea de a trăi, chiar voința de a trăi. Este o participare la creație, este un act al creației. Acest lucru poate fi observat mai ales la acele arte care se desfășoară în timp. La un pictor, care așează diferite culori pe o pânză poate că este mai puțin observabil, dar în teatru, muzică sau dans, acolo unde este nevoie de răspunsuri imediate, și aceste răspunsuri și apariții trebuie să fie chiar exprimări, mesaje, cuvântări ale Spiritului, al căror conținut secret își are locul chiar acolo și atunci, în aceste situații improvizația este iminentă. Ea este de fapt declarația clară și directă. Marile scene ale lumii, de exemplu, în ceea ce privește dansul, funcționează doar după acest principiu (în afară, desigur, de baletul clasic sau alte stiluri cu rigori exprimate, apologetice). Improvizația este astăzi unul dintre fenomenele cele mai importante ale artei contemporane.

Se spune, că muzica este arta momentului, pentru că se desfășoară în timp. Acest lucru este și mai adevărat în cazul muzicii improvizate. Improvizația muzicală înseamnă de fapt un „joc” nepregătit, o realizare imediată neprevăzută. Sau poate o producție muzicală realizată după doar câteva minute de pregătire. Cuvântul latin *improvisus* înseamnă de fapt: neprevăzut, întâmplător. Asta ar putea însemna că improvizația este doar o muzică a hazardului, o noutate. Ceea ce nu este chiar adevărat. Improvizația nu este produsul întâmplării, chiar dacă ea conține în sine multe întâmplări neprevăzute de mică dimensiune, și este și un joc, un joc cu întâmplarea, cu prezentul. Este creație.

Creativitatea, ca element de bază al vieții

În definiție generală improvizația este un gen care se petrece repede, se naște și se stinge în neant (sau poate este păstrat în memoria lui Dumnezeu...). Această caracteristică a sa a fost foarte accentuată, și din această cauză improvizația este tratată ca și cele trecătoare: este sugrumată, pusă deoparte. Dar este important de reținut: improvizația are legătură mai ales cu Omul, și nu cu muzica sau artele. Are legătură cu acel Om, care este capabil să învețe ceva la un asemenea nivel, că îl poate reproduce instantaneu. Cu toții suntem impresionați, când cineva cântă fără note, dar totodată suntem dezorientați când cineva cântă fără note, fără reflexe, stereotipii dinamice învățate și fără o memorie reproductivă, și totuși: cântă muzică.

Printr-o abordare filosofică putem să enunțăm că lumea noastră se reprezintă prin legități de bază. Și arta își cunoaște propriile legități. Aceste legități (contrapunct, disonanțe, interferențe, canon, oglindire, simetrie, secțiune de aur, etc.) nu sunt de fapt proprii, ci ele sunt legități universale, care se manifestă specific pe teritoriul propriu artei. Legitățile cunoscute de noi sunt de bază, dar totodată ele pot fi variabile și chiar variate. Variabilitatea produce o varietate de forme nenumărate, chiar dacă aceste forme nu sunt independente: existența lor este făcută posibilă doar de câte o legitate de bază, desigur cu niște condiții.

Cum se pot varia, modifica legitățile lumii? Cum este posibil să introducem interpolațiuni, interciziuni, tropus-uri între aceste legități?

Legile care ne permit viața, care ne determină până la un anumit punct de libertate nu se comportă ca fiind rigide, ci ca fiind condițiuni de cadru, în interiorul cărora noi ne putem desfășura.

Arta, și astfel și improvizația, este întotdeauna condusă de legi, de legile esteticii și de condițiunile impuse de individualitatea improvizatorului. Dar totodată improvizația nu este doar exprimarea acestor legități, ci este mai mult decât atât: este și jocul posibilităților, mai bine zis al posibilităților îngăduite de legități.

Legea se mișcă. Trebuie să înțelegem prin aceasta că lumea trăiește, că nu există în ea imobilitate, neclintire absolută, simetrie perfectă, pentru că ea este însăși moartea. La organizările creatoare de lume a marilor simetrii se adaugă întotdeauna simetrii mai mici. În acest sens noi ne trăim viața într-o continuă repetiție, în care rejucăm tot timpul legile de bază ale vieții.

Atâta timp cât doar repetăm, simțim că viața nu este a noastră, că suntem determinați. Dacă deja „conjug” o legitate, atunci schimb un înțeles, dacă tropizez, introduc în ea ceva personal, ceea ce este a mea. Dar nu așa este viața? Este un text, la care particip nu doar ca personaj, ci și ca scriitor. Introducerea textului personal în mijlocul vieții nu înseamnă narcisism, cult al personalității, și nu este scop în sine. Ea este de-adevăratelea o necesitate, pentru că fără ea viața, pe care o trăiesc, nu este viața mea. Pentru că fiecare dintre noi suntem noi înșine; cu calități, determinații și necesități proprii doar nouă înșine.

Viața în sine nu are nici o relevanță. Noi dăm relevanță propriei noastre vieți. Din punct de vedere genetic, biologic, socio-cultural și psihic suntem niște entități în așa fel „programați”, ca și noi să putem să „programăm”, să ne amestecăm în „programarea” proprie.

Din punct de vedere psihologic este foarte interesant că întreaga noastră viață este o improvizație continuă a formelor și schemelor date. Fiecare dintre noi dispune de un tip anume de creativitate, nu trebuie să fim nicidecum genii, sau nici chiar artiști să creăm. Creativitatea începe de mult mai de jos, de la relațiile inter-umane, nu este un privilegiu al celor aleși. Creativitatea este o caracteristică general umană, chiar dacă ea nu este considerată de toți ca făcând parte din capacitățile noastre de bază.

Improvizativitatea: comunicarea prin compoziție

Improvizația și compoziția, „hazardul” și capodopera sunt anti-perechi în muzică doar la prima vedere, în realitate ele sunt inseparabile una de cealaltă. Hazardul își caută de fapt formă, corp spiritual, și este susținut de libertate. Muzica organizată, compoziția rămân însă doar un cadru, dacă nu lasă loc Spiritului, sentimentelor, momentului, care să-l umple. Puterea compoziției constă tocmai în faptul că oferă posibilitate exprimării fenomenului uman în muzică, dar datorită faptului că ea este determinată și de moment, rezultatul final nu va fi chiar același, și nu va fi același cadrul niciodată cu impulsul, cu voința creatoare care l-a adus pe lume.

Improvizația este bucuria posibilităților nelimitate, gestul străvechi al creațiunii. În contradicție cu aceasta compoziția este o structură generalizată, rigidizată și un șir al momentelor cizelate la maxim, un memoriu al timpului și al creatorului, care trăiește doar atunci, când o să aibă un nou vizitator, când o să

viețuiească printr-o nouă spiritualitate. Compoziția este puterea gândirii asupra voinței, unde întotdeauna mintea, construcția este dominantă față de voința liberă a sentimentului, a sufletescului, dar unde totul depinde totuși de aceasta din urmă.

Dar aceia, care legiferează doar pentru unul sau altul, nu dispun de cunoștința simbolică a ambilor: și anume, că opera, această imagine spirituală, în numele nemărginitului cum își conturează lumea exprimată prin sine ca fiind obiectul, piatra de bază a acestuia, acolo, unde întotdeauna improvizația dă înțeles și spațiu chiar și compoziției în sine.

Improvizația: sensul „interpretării”

Celor care ascultă întotdeauna le place spontaneitatea, jocul adevărat. Jocul aduce în mișcare posibilele rezolvări la anumite probleme. Jocul te aduce în mișcare. Muzicianul activ duce o terapie reflexivă continuă, capacitatea lui de creație, de aserțiune a simbolisticii este antrenată în continuu, iar prin continua lor legătură cu arta se află cu ei întotdeauna și Spiritul.

Improvizația este jocul, și astfel, este arta imposibilităților: totul este posibil în creație, totul este permis. Improvizația este libertate, puterea de a dispune de ceva, de a vedea toate posibilitățile, de a lucra în ceva, este bucuria jocului. Lumea provine din subiect. Gândul, viețuirea este activitate. Conduita creativă continuă este un trening de a ajunge la subconștient, de activizare a trăirilor, o prelucrare.

Creația este un proces de armonizare între Eu și Lume. Creatorul prin creație devine independent de lumea înconjurătoare. Acest fapt este un moment transcendent. Creatorul după un timp nu mai este la îndemâna fântânii, el este fântâna... iar fântâna își oferă apa tuturor celor însetați.

Improvizația este în strânsă legătură și cu frica de moarte. Lumea noastră trăiește în iluzia improbabilităților. Cultura sa muzicală este strâns legată de CD-uri și bande muzicale. Riscul conservelor muzicale constă în faptul că omul își pierde mobilitatea, pur și simplu se obișnuiește cu momentele „refrigerate” pe eternitate ale unor interpretări artistice. Mișcarea în cadrul restrâns al unor piese arhicunoscute și îndrăgite ucide inobservabil interesul pentru ceva nou, pentru ceva neașteptat, inedit. Mass media este foarte vinovată în această problemă. Posibilitatea de a fi repetat dă iluzia eternității. Dar doar omul necopt este cel care nu-și poate accepta propria

moarte. Corpul nostru moare inevitabil, cum moare și improvizația, dar ea dă mai departe jocul, momentul, voința, viața.

Improvizația nu este controlabilă, poate să aibă orice nivel. Prin esență este nerepetabil. La un moment dat se oprește. Nu se poate păstra. Iar dacă o înregistrăm, rămâne „doar” improvizație. Noi dorim ceva construit de dinainte, ceva previzibil, adică siguranță. Cine însă dorește ceva nou, acela trebuie să părăsească siguranța, să nu dorească întotdeauna accepțiunea, înțelegerea. Fiecare improvizator trebuie să accepte momentul care trece, sau moartea. Banda de sunete repetă totul. Așa poate să treacă muzică, fără să fie irevocabilă. Dar uităm frica de moarte ce străpunge simbolistica muzicală. Pentru că muzica este viața însăși, o viețuire mereu palpitantă.

Dezvoltarea creativității în prim plan

Una dintre caracteristicile individualității bine formate este adaptarea rapidă, corectă, care poate fi recunoscută prin spirit de recunoaștere și de capacitate de decizie, capacitate de acționare mobilă. Cine repetă doar scheme, le dă o importanță prea mare acestora, pentru că în schemele respective Eul său nu este prezent, nici necesitatea proprie, nici individualul, nici personalul specific. Din această cauză conformitatea extremă poate fi chiar contra-productivă formării individualității. Repetarea modelelor date nici nu poate fi tuturor, tot timpul la fel de adecvată, de proprie. Acum putem deci să observăm de ce nu trebuie „să producem” oameni conform cu schema, pentru că astfel le este inhibată individualitatea.

Educația tradițională, clasică, la absolut toate nivelele este caracterizată de exact acest lucru: lăsarea deoparte a dezvoltării creativității. Consider că este o necesitate a copilului, care este înscris la școală la vârsta cea mai fragedă (mai nou), ca pe parcursul anilor să beneficieze de exersarea cântării după auz și de improvizație. Tendința generală însă este ca acest nivel de creativitate al copilului să fie redus destul de devreme, și acest lucru este rezultatul stilului de urmărire a performanțelor, al cerințelor de reproducere a stilului pedagogic.

În cele mai multe școli, copiilor le sunt oferite rezolvările deja din inițiativa profesorului, adică este lăsată în derivă totală ideea de a conduce copilul spre gândire proprie, originalitate, bucuria de creativitatea proprie. Copilul în cel mai bun caz devine un „banc de informații”, nu va fi autonom, nicidecum o personalitate, care să dea sens viețuirii sale proprii. Este o diferență enormă între a ști ceva și a ști să faci

ceva. În asemenea condiții, tot ceea ce iese dintr-o asemenea educație este un personaj șablon, fantomă am putea spune.

Foarte mulți profesori, dar chiar și muzicieni se tem de improvizație. Este cel mai ușor ca să conduci un copil doar până la a-i da o hârtie în mână și a-i cere doar să reproducă. „Doar ce este pe hârtie, este muzică”. Chiar dacă, este clar, că tocmai *ce este pe hârtie, nu este muzică*.

Creativitatea muzicală ar trebui să fie prima și cea mai importantă prioritate a educației muzicale. Copiilor le trebuie oferite modalități de gândire. Copiilor le trebuie oferite posibilități de a simți. Copiilor le trebuie oferite oportunități de a inventa.

Fenomenul muzical ar trebui să ne ofere modalități de a ne întâmpina expresia proprie. Acestea trebuie să includă și acele procese mentale prin care noi să ne eliberăm mintea de constrângerile învățate și formale. Să regăsim prin noi o nouă muzică a tuturor prin improvizație: să-și regăsească toți creativitatea muzicală. Astfel, am dobândi permisiunea de a ne cufunda într-o mare de procese creative, de a căuta în noi aurul propriei noastre viețuiri, ca fiecare dintre noi să găsească muzica propriului sau suflet.

*„In der Kunst erlöst der Mensch
Den in der Welt gebundnen Geist.
In der musikalischen Kunst
Den in ihm selbst gebundnen Geist.”²*

- Rudolf Steiner -

² Deckert H.E.: Was ist das Musikalische?, pag. 8

Bibliografie

1. ### - Configurarea învățământului din clasele I până într-a VIII-a la școlile Waldorf/Rudolf Steiner, Editura Triade, Cluj Napoca, 2005
2. DECKERT Hans Erik: Was ist Musikalische?, internet
3. DIMÉNY Judit: Hang-Játék (Joc-Sunet), Editura Zeneműkiadó, Budapesta, 1981
4. KALWA Michael: Zum Musiunterricht in Waldorfschulen, Institut für Waldorf-Pädagogik Fachbereich Musik Witten/Ruhr, 2004
5. KERN Holger: Ohne Musik ist das Leben ein Irrtum. Zur musikalischen Bildung in der Waldorfschule, Waldorf-hessen nr. 11, 2006
6. KRANICH Ernst-Michael: Bazele antropologice ale pedagogiei Waldorf, Editura Triade, Cluj Napoca, 2005
7. PAPP Géza: Készségfejlesztés az általános iskolai ének-zene órán (Dezvoltarea deprinderilor la ora de educație muzicală), Editura Tankönyvkiadó, Budapest, 1981
8. SÁRY László: Kreatív zenei gyakorlatok (Exercitii muzicale creative), Editura Jelenkor, Pécs, 2000
9. STEINER Rudolf: Das Wesen des Musikalischen und das Tonerlebnis im Menschen, Op. Compl. Nr. Bibl. 293, Editura Rudolf Steiner, Dornach, 1989
10. STEINER Rudolf: Educație pentru libertate, Editura Triade, Cluj Napoca, 1994
11. STEINER Rudolf: Antropologia generală ca bază a pedagogiei, Editura Triade, Cluj Napoca, 1998
12. VITÁNYI Iván-Sági Mária: Kreativitás és Zene (Creativitatea și muzica), Editura Akadémiai Kiadó, Budapesta, 2003
13. WÜNSCH Wolfgang: Educația prin muzică. Predarea muzicii în școlile Waldorf, Editura Triade, Cluj Napoca, 1999